

جدول شماره ۱ وضع نمایندگان صاحب یک شغل و چندشغلى (بحسب درجه)

ادوار قانونگذاری	یک شغلی	چند شغلی	جمع
دوره اول	۸۴	۱۶	۱۰۰
» دوم	۶۸	۳۲	۱۰۰
» سوم	۴۹	۱	۱۰۰
» چهارم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» پنجم	۵۰	۴۰	۱۰۰
» ششم	۵۴	۴۶	۱۰۰
» هفتم	۵۷	۴۳	۱۰۰
» هشتم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» نهم	۵۳	۴۷	۱۰۰
» دهم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» یازدهم	۵۷	۴۳	۱۰۰
» دوازدهم	۶۱	۳۹	۱۰۰
» سیزدهم	۶۰	۴۰	۱۰۰
» چهاردهم	۶۲	۳۸	۱۰۰
» پانزدهم	۵۶	۴۴	۱۰۰
» شانزدهم	۵۶	۴۴	۱۰۰
» هفدهم	۶۴	۳۶	۱۰۰
» هجدهم	۶۱	۳۹	۱۰۰
» نوزدهم	۵۰	۴۰	۱۰۰
» بیستهم	۶۳	۳۷	۱۰۰

جدول شماره ۷ - وضعیت شغل نمایندگان دریست دوره کانون‌کاری (باعتبار چندشنبه) بر حسب درصد

مشخصات و منشا اجتماعی نمایندگان مجلس

۴۳

میتواند قرار گیرد. جدول مزبور (جدول شماره ۴) که از آن بنام یک شغلی یاد کرده ایم نسبت هر یک از مشاغل متعدد مندرج در جدول شماره ۲ را از مجموعه مشاغل مجلسیان کسر کردیم تا معلوم شد کدام گروه شغلی در هر دوره از ادوار قانونگذاری در مجلس اکثریت را داشته است. از آنجا که یک فرد گاهی همچنانکه اشاره شد در چند گروه شغلی بحساب آمده است مجموع نسبتهای جدول یک شغلی ما از صد متجاوز خواهد بود.

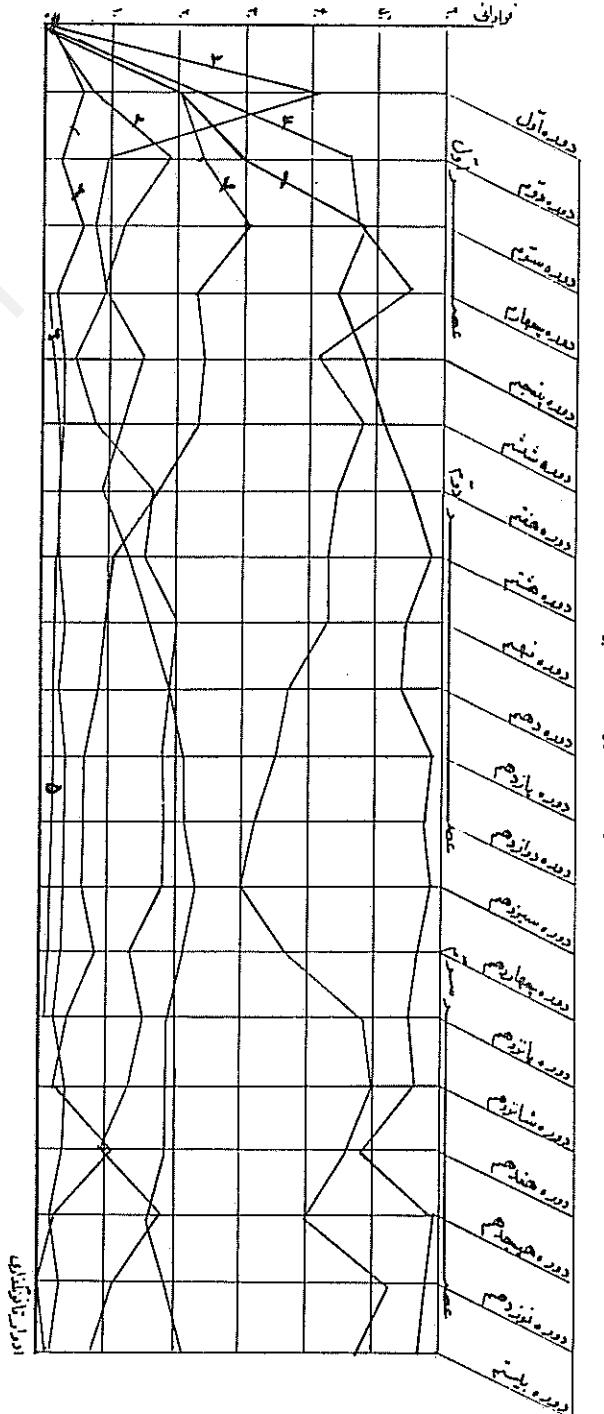
چنانکه از نمایش جداول شغلی ما مستفاد میشود، نمایندگان مجلس را با توجه
به منابع درآمد و اشتغالات مختلف آنها میتوان در هفت گروه شغلی ذیل مورد بررسی و
بحث قرار داد.

- ۱- نمایندگان مالک
 - ۲- نمایندگان کارمند دولت.
 - ۳- نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف).
 - ۴- نمایندگان دارای شغل آزاد تخصصی (پزشکان، روزنامه‌نگاران، و کلای دادگستری، صاحبان دفاتر استناد رسمی).
 - ۵- نمایندگان کارمند بنگاه‌های ملی و غیر دولتی.
 - ۶- نمایندگان روحانی (مجتهدان، علمای دینی، و عواظ و طلاب).
 - ۷- طبقهٔ پائین (زارع - خدمتگزاران خصوصی و جز اینها).

در تحقیق از گروهها و طبقات متشكل نمایندگان مجلس شورای ملی، برای هر یک از هفت گروه مذکور در فوق دو نوع جدول باعتبار یک شغلی و چند شغلی تهیه کردیم.

نماہنگان مالک

شماره نمایندگان مالک که بموجب جدول شماره ۷ دوره اول و دوم قانوننگذاری ۲۱ و ۳۰ درصد کرسیهای مجلس را اشغال کرده بودند از دوره سوم قانوننگذاری رو با فرایش میگذارد و بین ۵۰ تا ۶۰ درصد و کلای مجلس شورای ملی را تشکیل میدهد و این وضع از دوره سوم و بخصوص از دوره ششم (که آغاز عصر دوم مشروطیت است) ببعد منظم میباشد.

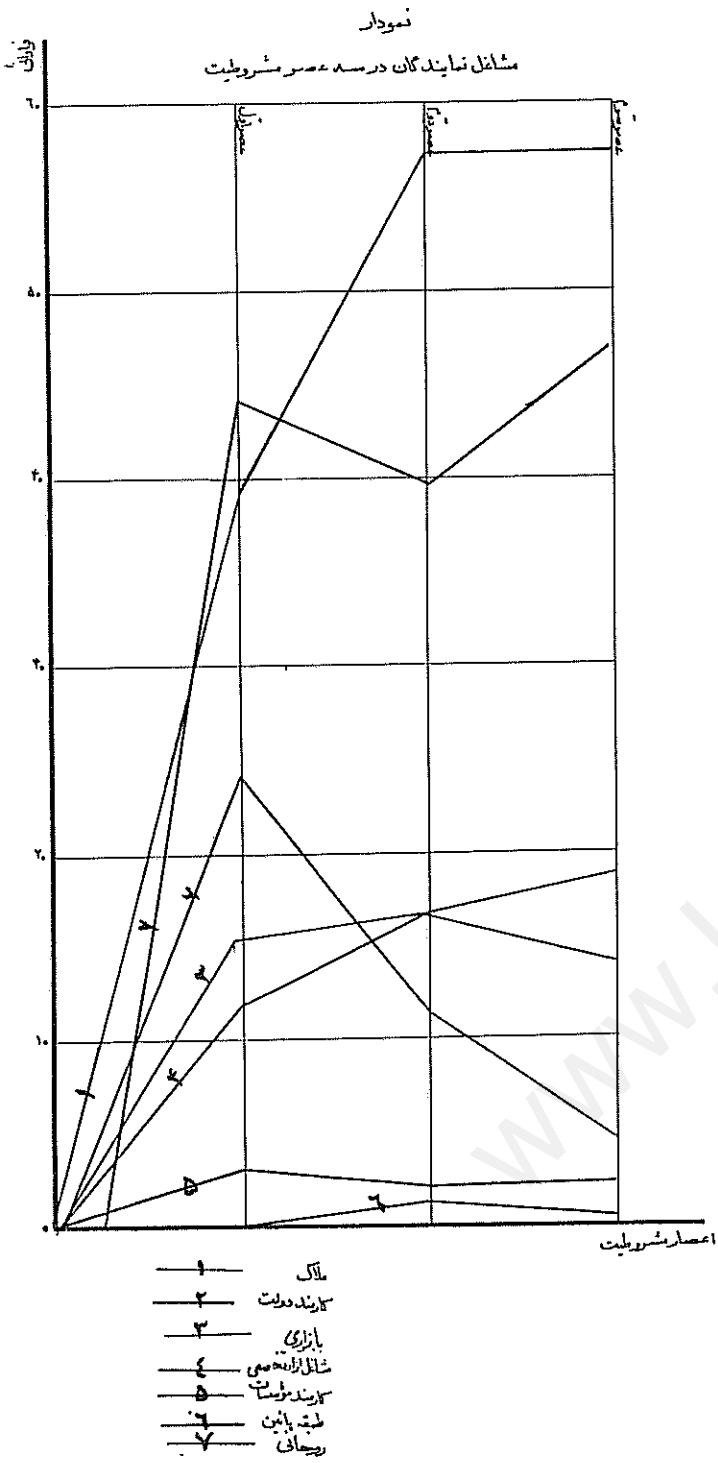

جدول شماره ۴. وضع شغل نهادنده‌گان دریست درجه، قانونگذاری (با این ریک نظری) بررسی درصد

١	لآل
٢	شامل اکتوسوسن
٣	بلزی
٤	کائیدلیٹ
٥	مشپیلین
٦	کارڈیوسلس
٧	روجوف

جدول شماره ۵ وضع شغل نمایندگان در سه صور مشروطیت (با عبارت بیک مشغلى)

ترتیب شماره	عصر اول مشروطیت		عصر دوم مشروطیت		عصر سوم مشروطیت	
	درصد	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل
۱	کاربند دولت	ملالک	۴۶	کاربند دولت	۷	ملالک
۲	روحانی	ملالک	۳۹	کاربند دولت	۰	ملالک
۳	بازاری «تاجر، اصناف»	صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۲۴	بازاری «تاجر، اصناف»	۷	صاحب مشاغل آزاد تخصصی
۴	بازاری «تاجر، اصناف»	بازاری «تاجر، اصناف»	۱۶	بازاری «تاجر، اصناف»	۱	بازاری «تاجر، اصناف»
۵	روحانی	کاربند موسسات ملی	۱۲	کاربند موسسات ملی	۰	کاربند موسسات ملی
۶	بازاری	کاربند موسسات ملی	۱۱	کاربند موسسات ملی	۲	کاربند موسسات ملی
۷	کاربند دولت	کاربند دولت	۳۹	کاربند دولت	۳۹	کاربند دولت
۸	ملالک	ملالک	۴۶	ملالک	۷	ملالک
۹	بازاری	بازاری	۱۶	بازاری	۷	بازاری
۱۰	کاربند موسسات ملی	کاربند موسسات ملی	۱	کاربند موسسات ملی	۰	کاربند موسسات ملی
۱۱	طبقة پائین	طبقة پائین	۱	طبقة پائین	۰	طبقة پائین
۱۲	طبقة پائین	طبقة پائین	۷	طبقة پائین	۷	طبقة پائین

نمایندگان مجلس

جدول تفصیلی شماره ۴ و جدول شماره ۵ میانگین مشاغل نمایندگان در سه عصر مشروطیت در ضمن تعیین ترتیب تقدم براساس بزرگترین فراوانی نمودار این تحول میباشد.

بنابراین، گفته گروهی که برآنند مجلس ایران همواره تحت تسلط طبقه مالک بوده و عمدۀ مالکان و فئوادها بخصوص از آغاز عصر دوم مشروطیت مجلس را وسیله‌ای برای سیاست و حکومت خود بر توده‌های ملت و بخصوص طبقات متوسط قرار دادند سخن گرافی نیست.

جدول شماره ۶ نشان میدهد که در عصر دوم و سوم مشروطیت بطور محسوس بیش از عصر اول مشروطیت ملاکان بمجلس راه داشته‌اند.

جدول شماره ۸ - از آن حکایت میکند که آنچه درباره تمایل سه عصر مشروطیت گفته‌ی صادق است و نسبت افرادی که فقط بعنوان ملاک خوانده شده‌اند و در عصر اول مشروطیت بیش از ۹ درصد است در عصر دوم و سوم مشروطیت از ۲۱ و ۲۳ درصد میگذرد.

نکته بسیار جالب توجه در جدول شماره ۸ نسبت قابل ملاحظه ملاکانی است که کارمند دولت هستند. در کتاب مالک و زارع میس لمتون این نکته را بدرستی یاد کرده است که تجار برای کسب احترام و منزلت اجتماعی بطريق ملکداران نیمه اشرافی قدیم بتحصیل اراضی مزروعی و دهکده‌ها پرداختند و در زمرة مالکان در آمدند. از تحقیق ما این فکر نیز بخاطر میرسد که نسبت مهمی از مالکان در صفت کارمندان دولت بوده‌اند اما این مطلب که چنین افرادی از مالکیت بکارمندی دولت رسیده‌اند یا از طریق کارمندی دولت توانایی تحصیل و تملک املاک مزروعی را بدست آورده‌اند بدقت روشن نیست و در فصل دیگری که درباره مشاغل پدران نمایندگان ملاک است از آن باز سخن خواهیم گفت.

در هر صورت نسبت قابل ملاحظه‌ای یعنی در حدود $\frac{1}{5}$ نمایندگان مجلس در سه عصر مشروطیت ملاک و کارمند دولت بوده‌اند و در حقیقت باید گفت که این دسته مهمترین گروه مجلسیان بوده‌اند و ما این مطلب را در جای خود بتفصیل یاد خواهیم کرد.

جدول شماره ۹ با تفصیل بیشتری در مورد هر دوره قانونگذاری نسبت مالکان

جدول شماره ۶ - وضع نمایندگان ملاک در سه عصر مشروطیت
(باعتبار پیش‌شغل) بر حسب درصد

نمایندگان	مشاغل	نوع مشاغل	شماره
مشروطیت	عصر اول	مشاغل	۰
مشروطیت	عصر دوم	مشاغل	۰
مشروطیت	عصر دوم	مشاغل	۰

جدول شماره ۷ - وضع نمایندگان ملاک در سه عصر مشروطیت
(باعتبار پیش‌شغل) بر حسب درصد

نمایندگان	مشاغل	نوع مشاغل	شماره
دوره اول	دوره اول	مشاغل	۰
دوره دوم	دوره دوم	مشاغل	۰
دوره سوم	دوره سوم	مشاغل	۰
دوره چهارم	دوره چهارم	مشاغل	۰
دوره پنجم	دوره پنجم	مشاغل	۰
دوره ششم	دوره ششم	مشاغل	۰
دوره هفتم	دوره هفتم	مشاغل	۰
دوره هشتم	دوره هشتم	مشاغل	۰
دوره نهم	دوره نهم	مشاغل	۰
دوره دهم	دوره دهم	مشاغل	۰
دوره پازدم	دوره پازدم	مشاغل	۰
دوره پرازدم	دوره پرازدم	مشاغل	۰
دوره چهاردهم	دوره چهاردهم	مشاغل	۰
دوره پانزدهم	دوره پانزدهم	مشاغل	۰
دوره شانزدهم	دوره شانزدهم	مشاغل	۰
دوره هفدهم	دوره هفدهم	مشاغل	۰
دوره هجدهم	دوره هجدهم	مشاغل	۰
دوره نوزدهم	دوره نوزدهم	مشاغل	۰
دوره بیسته	دوره بیسته	مشاغل	۰

جدول شماره ۸ - وضع نمایندگان مالک در سه عصر مشروطیت (باعتبار چند شغل)

بِرْ حَسَبْ لَهُ رَحْمَةٌ

شماره ترتیبی	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	ملاک	۹	۲۱	۲۳
۲	ملاک و تاجر	۳	۰	۰
۳	ملاک و کارمند دولت	۱۹	۱۹	۲۰
۴	ملاک و صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۱	۴	۴
۵	ملاک و کارمند مؤسسات ملی	۱	۲	۲
۶	ملاک و روحانی	۶	۲	۲
۷	ملاک و صاحب مشاغل آزاد تخصصی و کارمند دولت	—	—	۱
جمع				
۵۷	۵۷	۳۹		

مشخصات و منشا اجتماعی نماینده‌گان مجلس

شماره ترتیب	نوع بندول	مدون	مدون و تأثیر	مدون و کلکسیون موقت	مدون و مثالی آزاد شخصی	مدون و کلکسیون موقت ملی	مدون و مثالی آزاد شخصی و کامنه دولت
۲۱	دوره اول	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۰	دوره دوم	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۹	دوره سوم	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۱۸	دوره چهارم	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۷	دوره پنجم	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۶	دوره ششم	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۵	دوره هفتم	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۴	دوره هشتم	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۳	دوره نهم	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۲	دوره دهم	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۱	دوره یازدهم	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۰	دوره دوازدهم	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۹	دوره یازدهم	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۸	دوره چهاردهم	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۷	دوره پانزدهم	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۶	دوره شانزدهم	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۵	دوره هفدهم	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۴	دوره هجدهم	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۳	دوره نوزدهم	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۲	دوره بیست	۲	۲	۲	۲	۲	۲

صاحب مشاغل دیگر را نشان میدهد و معلوم میدارد که نسبت مالکان از دوره چهارم قانونگذاری و بویژه از عصر دوم مشروطیت با استثناهای محدودی مرتب در افزایش بوده است.

ولی در مورد ملاکانی که در ضمن کارمند دولت هم بوده‌اند بجز در دوره اول و تا حدودی در دوره دوم که نسبت آنها چندان قابل ملاحظه نبوده است، در دوره‌های بعد بخصوص از آغاز دوره سوم قانونگذاری روبافرایش نهاده و بیش از ۲۰ درصد را با نوسانهایی اندک تا دوره بیست حفظ میکند.

در مورد افرادی که هم ملاک و هم روحانی بوده‌اند نسبت آنها در عصر اول و دوم مشروطیت ثابت و در حدود ۶ درصد است ولی از عصر سوم همچنانکه بجای خود خواهیم گفت همراه با کاهش عدد نمایندگان روحانی، نسبت روحانیان مالک عصر مجلس هم تقلیل یافته است و در مقابل نسبت ملاک و تاجر و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی روبافرایش نهاده است.

نمایندگان بازاری بازارگانان و اصناف

با رشد بورژوازی بازارگان در ایران و با توجه باین مسئله که سرمایه‌داران و بازاریان در انقلاب مشروطیت ایران وظيفة مهمی داشته‌اند و از عوامل سازنده آن محسوب میشوند و حتی در مجلس اول ۴۱ درصد نمایندگان را همین بازاریان و تجار تشکیل می‌دادند، «بموجب جدول شماره ۱۱» انتظار میرفت که این طبقه در دوره‌های بعدی مجلس و پس از برچیده شدن استبداد صغیر و استقرار نسبی مشروطیت و ثبات سیاسی ایران نه تنها موقع خود را حفظ کند بلکه رشد و توسعه بیشتری یابد. ولی در ضمن بررسی آمار نمایندگان مجلس درمی‌یابیم که نفوذ این طبقه در سیاست بجز دوره اول قانونگذاری که انتخابات بر طبق نظامنامه طبقاتی انجام شد و سهم طبقه بازاری در تهران به تنهایی بیش از ۵۰ درصد نمایندگان تعیین گردید در دوره‌های بعدی نفوذ آن گروه محدود بوده است و پس از تجدید قانون انتخابات بر اثر عوامل مختلف دیگر این طبقه نتوانست بقدر کافی کرسیهای مجلس را بدست آورد.

جدول شماره ۱۰ نشان میدهد که نسبت طبقه تاجر در عصر دوم مشروطیت بیش از عصر اول و سوم بوده است و با اینهمه باید توجه داشت که در مقابل این طبقه

جدول شماره ۱۰ - وضع نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف) در سه عصر مشروطیت (اعتبار پیش‌نشانی) بر حسب درصد

نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف)	عصر سوم	عصر دوم	عصر اول	نوع شغل	نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف)
۱	۱	۱	۱	بازاری (تاجر، اصناف)	۱۰
۲	۲	۲	۲	مشروطیت	۱۰

جدول شماره ۱۱ - وضع نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف) در دوره قانونگذاری (اعتبار پیش‌نشانی) بر حسب درصد

نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف)	دوره یازدهم	دوره دهم	دوره نهم	دوره هشتم	دوره هفتم	دوره ششم	دوره پنجم	دوره چهارم	دوره سوم	دوره دوم	دوره اول	نمایندگان بازاری (بازارگانان و اصناف)
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴
۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵
۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷
۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸
۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱
۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲
۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳
۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴
۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶
۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷
۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸
۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹
۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰
۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱
۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲
۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳
۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴
۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵
۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶
۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷
۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸
۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱
۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲
۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳
۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴
۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵</							

با اینهمه در این مورد تفاوتی میان دو جدول وجود دارد که در عصر اول مشروطیت قسمت مهمی از بازاریان در شمار اصناف نیز هستند و بعارات دیگر از کسبه‌اند و در طی سه عصر مشروطیت بتدریج نسبت بیشتری از بازرگانان در عین اشتغال به تجارت شاغل مالکیت نیز هستند و این موافق با نظریه میس لتوون است که در گذشته بان اشاره کردہ‌ایم.

جدول شماره ۱۳ با تفصیل بیشتری نسبت تجاری را که در ضمن صاحب مشاغل دیگر هستند نشان میدهد و روش میسازد که نسبت افراد تاجر از عصر دوم مشروطیت بطور منظم رو بافزایش می‌باشد و این نسبت در ادوار عصر سوم مشروطیت گرچه بطور قابل ملاحظه‌ای رو به کاهش می‌گذارد ولی نسبت عصر اول (بجز دوره اول قانونگذاری) بیشتر است، نسبت بازرگانانی که بمشاغل دیگری از قبیل کارمندی دولت و شغل آزاد تخصصی و جز اینها می‌پرداخته‌اند ناچیز است.

بررسی جدول شماره ۲ و ۴ نشان می‌دهد که طبقه بازرگانان نتوانسته‌اند بیش از ۱ کرسیهای مجلس را در ادوار مختلف قانونگذاری اشغال کنند.

نکته شایان توجه اینست که از هنگامی که نظامنامه انتخابات شیوه صنفی را فرو می‌گذارد نسبت اصناف و پیشه‌وران در مجلس کاهش می‌یابد چنانکه بگواهی جدول شماره ۲ در دوره اول ۲۶ درصد مجلسیان از اصناف بودند در حالی که در ادوار بعد از جمله اواخر عصر دوم مشروطیت فردی بعنوان پیشه‌ور و کاسب نتوانسته است به مجلس راه یابد.

بررسی جدولهای فوق بخوبی نظریه انحراف مسیر انقلاب ملی ایران را از جنبش بورژوازی ضد فئودالی نشان میدهد و همچنین با صراحت کامل نظریه قبلی ما را تأیید می‌کند که در جریان مبارزه چگونه طبقه بورژوا تحت تأثیر عوامل مختلفی از نظر سیاسی ضعیف گردید و این ضعف موجبات تقویت طبقه مالک و عناصر وابسته بآن را بیش از پیش فراهم کرد و دست طبقات متوسط بخصوص بورژوازی تاجر و خرده بورژوازی (اصناف و پیشه‌وران) را از عرصه سیاست و اداره حکومت ملی کوتاه ساخت.

جدول شماره ۱۲ - وضع نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف)

در سه عصر مشروطیت (باعتبار چندشیخی) بر حسب درصد

ترتبی	شماره	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت
۱	تاجر		۰	۱۰	۷
۲	« کارمند دولت		۱	—	۱
۳	« مالک		۳	۰	۰
۴	اصناف		۶	۱	—
	جمع		۱۵	۱۶	۱۳

که ۱۶ درصد نمایندگان عصر دوم مشروطیت را تشکیل میدهند اکثریت از آن دو طبقه مالک و کارمند دولت بوده است.

در مجموع سه عصر مشروطیت از نظر شماره نمایندگان مشاغل مختلف به ترتیب تقدم چنین بوده است.

نخست گروه مالکان، دوم کارمند دولت و سوم صاحبان مشاغل آزاد تخصصی، بازاریان «بازرگانان و اصناف» در مرتبه چهارم قرار داشته‌اند (بموجب جدول شماره ۵).

جدول شماره ۱۱ کاهش تدریجی گروه تاجر و بازاری را در عصر اول مشروطیت تا پیش از آغاز عصر دوم مشروطیت نمودار می‌سازد چرا که نسبت گروه مذکور از ۱ درصد در دوره اول قانونگذاری به ۴ درصد در دوره پنجم که سرآغاز عصر دوم مشروطیت و مقارن فرمانروایی رضاشاه بوده است میرسد.

جدول شماره ۱۲ که بر اساس تفکیک مشاغل هر فرد تنظیم شده است همان نمودار جدول شماره ۱۰ را در مورد افزایش نسبت بازرگانان در ادوار قانونگذاری عصر دوم مشروطیت نسبت عصر اول و سوم نشان میدهد.

نمایندگان کارمند دولت

در عصر اول مشروطیت (جز دوره اول قانونگذاری که غلبه با اصناف میباشد) مجلس تابع کارمندان دولت است و اینان^۴ در صد نمایندگان مجلس شورای ملی را تشکیل میدهند (جدول شماره^۵).

جدول شماره ۱۴ در ضمن تأیید مطلب فوق این نکته را آشکار می‌سازد که نسبت کارمندان دولت در عصر دوم مشروطیت که مصادف با سلطنت رضا شاه است نسبت بدو عصر اول و سوم مشروطیت کمتر و در حدود ۳۹ درصد است و حال آنکه در عصر اول و سوم مشروطیت این نسبت بر ۴۴ و ۴۶ درصد است.

در مورد عصر اول مشروطیت، همچنانکه در بخش اول این مجموعه اشاره کردیم نهضت مشروطیت بربری و پشتیبانی طبقاتی خاص از آنجلمله اقلیت تحصیل کرده و آشنا بهمنیت غربی و گاه باصول حکومت مشروطه بوجود آمد در اینجا اگر این نکته را بپذیریم که کارمندان دولت و اغلب مستوفیان در آن روز گاران اکثریت طبقه باسوساد را تشکیل میدادهند سخن گزاری نخواهد بود. پس باید افزونی نسبت کارمندان دولت را در عصر اول مشروطیت بعلت دانایی و رشد سیاسی این طبقه بدانیم. و اما در مورد عصر سوم مشروطیت که نسبت کارمندان دولت به وجه قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است جای تعجب نیست زیرا سازمانهای اداری که در زمان رضا شاه بوجود آمد بتدریج توسعه یافت و رفته رفته گروه اداری به عنوان قدرت قابل ملاحظه و گروه ذینفوذ در صحنه سیاست پدید آمد. گذشته از این کارمندان دولت با نزدیکی بمنبع قدرت در پارهای از دوره‌های مختلف انتخابات میتوانستند باسانی خود را بنمایند گی مجلس برسانند.

جدول تفصیلی شماره ۱۵ تحول و اختلاف نسبتها را در ادوار بیستگانه مجلس شورای ملی نشان میدهد. جدول شماره ۱۶ مربوط به کارمندانی است که در حین کارمندی دولت به مشاغل دیگر هم اشتغال داشته‌اند و یا از منابع مختلف دیگری امرار معاش می‌کردند. این جدول نشان میدهد که نسبت کارمندان دولت که در عین حال ملاک هم بوده‌اند در سه عصر مشروطیت در حدود ۱۹ تا ۲۰ درصد و نسبت کارمندان دولت بدون شغل دیگر در حدود ۱۸ درصد است و حال آن که نسبت کارمندانی که دارای مشاغل دیگر بوده‌اند ناچیز است.

جدول شماره ۱۶ - وضع نمایندگان کارمند دولت در سه عصر مشروطیت

(باعتبار چند شغلی) برحسب درصد

الرتبة	نوع مشاغل	عصر اول مشروع طبيت	عصر دوم مشروع طبيت	عصر سوم مشروع طبيت
١	كاريئر دولت	١٤	١٨	١٩
٢	« و صاحب مشاغل آزاد تخصصى	٤	٢	٥
٣	« و ملاك	١	—	١
٤	« و ملاك	١٩	١٩	٢٠
٥	« و تاجر	—	١	١
٦	« و روحاىي	٤	٤	—
جموع				
	٤٤	٣٩	٤٦	

افرادی که علاوه بر کارمندی دولت بشغل آزاد تخصصی از قبیل پزشکی و روزنامه‌نگاری و جز اینها پرداخته‌اند اگر چه نسبتشان در سه عصر مشروطیت بتدریج افزایش یافته و از ۲ درصد به ۵ درصد رسیده است با اینهمه رقم ناچیزی را تشکیل میدهند.

جدول شماره ۱۷ مربوط به کارمندان دولت در بیست دوره قانونگذاری حاکمی از آن است که نسبت کارمندان دولت و ملاک از دوره سوم قانونگذاری بر کارمند دولت پیغام مطلق فزوونی میگیرد.

رقم جالب توجه در این جدول مربوط به دستهای از کارمندان دولت است که در ضمن شغل روحانیت برای آنها ذکر شده است. گویا این گروه نخست روحانی بوده و بعد بکارمندی دولت روی آورده‌اند و چون ما درباره همه مشاغل نمایندگان مجلس پیش از وکالت بپرسیم و تحقیق پرداختیم چنین نتیجه بدست آمده است.

جدول شماره ۱۴ - وضع نهاییانه اگان کارمند دولت

كراونيون دولت	نفع شاغل	شماره
٤٤	٣٩	٦
مشروطیت	عصر دوم	عصر اول
مشروطیت	مشروطیت	مشروطیت

جدول شماره ۱۵ - وضع نهادهای حکومی کارمند دولت در پیشنهاد دوره قانونگذاری (باعتبار یک مشغله) بر حسب درصد

دوره بیست	دوره نوزدهم	دوره هجدهم	دوره شانزدهم	دوره پانزدهم	دوره سیزدهم	دوره دوازدهم	دوره نهم	دوره هشتم	دوره هفتم	دوره ششم	دوره پنجم	دوره چهارم	دوره سوم	دوره دوم	دوره اول	کاربرد دولت
۵۰	۴۷	۴۳	۴۱	۴۰	۳۹	۳۷	۳۶	۳۴	۳۲	۳۱	۲۹	۲۷	۲۶	۲۴	۲۳	۲۱
۵۱	۴۸	۴۴	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۷	۳۵	۳۳	۳۲	۳۰	۲۸	۲۷	۲۵	۲۴	۲۲
۵۲	۴۹	۴۵	۴۳	۴۲	۴۱	۳۹	۳۸	۳۶	۳۴	۳۳	۳۱	۲۹	۲۸	۲۶	۲۵	۲۳
۵۳	۵۰	۴۶	۴۴	۴۳	۴۲	۴۰	۳۹	۳۷	۳۵	۳۴	۳۲	۳۰	۲۸	۲۷	۲۶	۲۴
۵۴	۵۱	۴۷	۴۵	۴۴	۴۳	۴۱	۴۰	۳۸	۳۶	۳۵	۳۳	۳۱	۲۹	۲۸	۲۷	۲۵
۵۵	۵۲	۴۸	۴۶	۴۵	۴۴	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۷	۳۵	۳۳	۳۱	۲۹	۲۸	۲۶
۵۶	۵۳	۴۹	۴۷	۴۶	۴۵	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۶	۳۴	۳۲	۳۱	۲۹	۲۷
۵۷	۵۴	۵۰	۴۸	۴۷	۴۶	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۶	۳۴	۳۳	۳۲	۳۰
۵۸	۵۵	۵۱	۴۹	۴۸	۴۷	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۶	۳۵	۳۴	۳۲
۵۹	۵۶	۵۲	۵۰	۴۹	۴۸	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۸	۳۷	۳۶	۳۴
۶۰	۵۷	۵۳	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۹	۳۷
۶۱	۵۸	۵۴	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰	۳۹
۶۲	۵۹	۵۵	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۶۳	۶۰	۵۶	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱
۶۴	۶۱	۵۷	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳	۴۲
۶۵	۶۲	۵۸	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴	۴۳
۶۶	۶۳	۵۹	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵	۴۴
۶۷	۶۴	۶۰	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	۴۵
۶۸	۶۵	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸	۴۷
۶۹	۶۶	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹	۴۸
۷۰	۶۷	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰	۴۹
۷۱	۶۸	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱	۵۰
۷۲	۶۹	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲	۵۱
۷۳	۷۰	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳	۵۲
۷۴	۷۱	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳
۷۵	۷۲	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴
۷۶	۷۳	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵
۷۷	۷۴	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶
۷۸	۷۵	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷
۷۹	۷۶	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸
۸۰	۷۷	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹
۸۱	۷۸	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰
۸۲	۷۹	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱
۸۳	۸۰	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲
۸۴	۸۱	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳
۸۵	۸۲	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵	۶۴
۸۶	۸۳	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶	۶۵
۸۷	۸۴	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۶
۸۸	۸۵	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸	۶۷
۸۹	۸۶	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹	۶۸
۹۰	۸۷	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰	۶۹
۹۱	۸۸	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱	۷۰
۹۲	۸۹	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲	۷۱
۹۳	۹۰	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳	۷۲
۹۴	۹۱	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴	۷۳
۹۵	۹۲	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵	۷۴
۹۶	۹۳	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶	۷۵
۹۷	۹۴	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷	۷۶
۹۸	۹۵	۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸	۷۷
۹۹	۹۶	۹۲	۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹	۷۸
۱۰۰	۹۷	۹۳	۹۲	۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	۸۴	۸۳	۸۲	۸۱	۸۰	۷۹

در مورد کارمندانی که صاحب شغل آزاد و ملاک قلمداد شده‌اند عدد آنها بسیار اندک و بی‌اهمیت است چنانکه میتران از احتساب آن صرف نظر کرد.
ناگفته نماند که بیش از ۱۰ درصد مجموع نمایندگان مجلس به مقام وزارت نیز رسیده‌اند. اما این مطلب در خور تفصیل بیشتر است و ما در تحقیق دیگری که درباره کابینه‌های ایران از صدر مشروطیت تا عصر حاضر آغاز کرده‌ایم بدان خواهیم پرداخت.^{۱۰}

نمایندگان روحانی

در فصل چهارم از بخش اول این مجموعه بیان داشتیم که روحانیان و بازاریان دو عامل مؤثر انقلاب و در واقع گردانندگان جنبش مشروطیت بوده‌اند. با اینهمه همچنانکه طبقه بورژوازی تاجر و اصناف در صحنه پارلمان سهم بسیاری بدست نیاوردنده، روحانیان نیز جز در عصر اول مشروطیت که در حدود $\frac{1}{4}$ کرسیهای مجلس را بدست آوردند در دو عصر بعدی مشروطیت بخصوص در دوره دمکراسی جدید بطور محسوس کاهش عددی پیدا کردند.

جدول شماره ۱۸ نشان میدهد که این نسبت از ۲۴ درصد در عصر اول مشروطیت به ۱۱ درصد در عصر دوم و ۳ درصد در عصر سوم مشروطیت میرسد. کاهش نسبت روحانیان بمحض جدول شماره ۱۹ از دوره چهارم قانونگذاری شروع میشود و سپس بطور منظم ادامه مییابد در حالی که در دوره سوم قانونگذاری نزدیک به یک سوم نمایندگان از زمرة روحانیان هستند، این نسبت در پایان عصر دوم مشروطیت به یک ششم و در دوره نوزدهم و پیstem به کمتر از یک صدم تنزل مییابد.

دوره استثنایی در ادوار اخیر قانونگذاری دوره هفدهم است که نظر به وضع خاص سیاسی کمک به افزایش نسبت روحانیان به بیش از ۱۱ درصد کرده است، در مورد افزایش گروه روحانیان در عصر اول مشروطیت باید در نظر داشت که این گروه در آن زمان از مقبولیت و محبوبیت بسیار در نزد عامه مردم بهره‌مند بوده. بطور کلی هرگاه انتخاب تحت رهبری گروههای مختلف صاحب وجههٔ ملی اداره نمی‌شود، ترکیب طبقاتی

جدول شماره ۱۸ - وضع نمایندگان روحانی درسه عصر مشروطیت

(اعتبار یک شغلی) بحسب درصد

شماره ردیف	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	روحانی	—	—	—
۲	روحانی	۳۰	۴۰	۳۰
۳	روحانی	۲۰	۱۰	۱۰
۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۲	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۳	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۱	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۲	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۳	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۳۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۳۱	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰

جدول شماره ۱۹ - وضع نمایندگان روحانی دریست دوره قانونگذاری (با عبارت یک شغلی) بحسب درصد

شماره ردیف	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	روحانی	—	—	—
۲	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۳	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۲	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۳	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۱۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۱	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۲	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۳	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۴	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۵	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۶	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۷	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۸	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۲۹	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰
۳۰	روحانی	۱۰	۱۰	۱۰

و اما در مورد جمع چند شغل چنانکه در جدول شماره ۲۰ و ۲۱ دیده میشود روحانیان اغلب بمنابع دیگری نپرداخته و اگر هم پرداخته‌اند در درجه اول ملکداری بوده است و چون این دو امر مانع‌الجمع نیست. در درجه بعد روحانیان کارمند دولت هستند که بهاظهر همچنانکه در بحث از کارمند دولت سخن رفت. ظاهراً از روحانیت بکارمندی دولت روی آورده‌اند.

نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی

سهم این گروه در عصر اول مشروطیت نسبت بعصر دوم و سوم اندک میباشد. جدول تفصیلی شماره ۲۳ نشان میدهد که بخصوص در دوره اول قانونگذاری این افراد در مقابل بازرگانان و اصناف و کارمندان دولت نسبت ناچیزی دارند و بیش از ۷ درصد مجموع نمایندگان را تشکیل نمیدهند ولی از دوره دوم ببعد با جزئی نوسانهایی نسبت آنان رویافزایش میگذارد. چنانکه در دوره اخیر به بیش از ۲۰ درصد میرسد و در دوره بیست در حدود $\frac{1}{4}$ کرسیهای مجلس را بدست می‌آورند.

جدول شماره ۲۲ این تحول را در سه عصر مشروطیت نمودار میسازد و میتوان گفت که عصر سوم مشروطیت بیش از دو عصر دیگر برای این گروه مساعد بوده است. با اینهمه جدول شماره ۲ نمودار آن است که این گروه در دوره دوم قانونگذاری نسبت بمقام ادوار بیستگانه مجلس وضع بهتری داشته‌اند، و پس از طبقه کارمند دولت که اکثریت مجلس را داشتند این گروه قرار گرفته بود و ۱۶ درصد نمایندگان مجلس را تشکیل می‌دادند.

جدول شماره ۲۴ حاکی از آن است که نسبت دارندگان شغل آزاد تخصصی در عصر دوم مشروطیت کمتر از دو عصر اول و سوم میباشد و نسبت صاحبان مشاغل آزادی که بملکداری و کارمندی دولت هر سه می‌پرداخته‌اند در عصر دوم و سوم مشروطیت نسبت بعصر اول افزایش قابل ملاحظه‌ای می‌یابد.

جدول تفصیلی شماره ۲۵ تحول هر یک از این نسبتها را در ادوار مختلف مجلس آشکار می‌سازد. بطور کلی در حدود ۷۵ درصد صاحبان مشاغل آزاد تخصصی در عصر اول مشروطیت مشاغل دیگری نداشته و تنها از یک منبع امرار معاش نی‌کرده‌اند و در عصر دوم و سوم است که قسمت مهمی از نمایندگان صاحب شغل

نمایندگان	مشاغل آزاد تخصصی	ملکداری	کارمندی دولت	صاحب مشاغل	دوستی
۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۲۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۳۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۴۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۵۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۶۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۷۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۸۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۹۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۰۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۱۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۲۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۳۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۴۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۵۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۶۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۰	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۱	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۲	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۳	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۴	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۵	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۶	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۷	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۸	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۷۹	-	-	-	-	۲۰۲۹
۱۸۰	-	-	-	-	۲۰۲۹</td

جدول شماره ۳۳ - وضع نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی در پست دوره کانون‌گذاری (باعتبار یک‌شنبه) بر حسب درصد

دوره	مشاغل آزاد تخصصی
دوره اول	۰
دوره دوم	۰
دوره سوم	۰
دوره چهارم	۰
دوره پنجم	۱۰
دوره ششم	۲
دوره هفتم	۰
دوره هشتم	۲
دوره نهم	۰
دوره دهم	۰
دوره یازدهم	۰
دوره دوازدهم	۰
دوره سیزدهم	۰
دوره چهاردهم	۰
دوره پانزدهم	۰
دوره شانزدهم	۰
دوره هفدهم	۰
دوره هجدهم	۰
دوره نوزدهم	۵
دوره بیست	۰

جدول شماره ۴۶ - وضع نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی در سه عصر مشروطیت (اعتبار چند شنبه) بر حسب درصد

عصر	مشاغل آزاد تخصصی	وکارمندان دولت	وکارمندان اسلامی	وکارمندان دور	مشاغل	شماره
عصر اول	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر دوم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر سوم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر چهارم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر پنجم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر ششم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر هفتم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر هشتم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر نهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر دهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر یازدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر دوازدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر سیزدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر چهاردهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر پانزدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر شانزدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر هفدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر هجدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر نوزدهم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
عصر بیست	۰	۰	۰	۰	۰	۰

آزاد تخصصی در عین حال دارای مشاغل دیگری از جمله مالک و کارمند دولت بوده‌اند. در مورد مالکیت بدیهی است که با مشاغل آزاد تخصصی مانع‌الجمع نیست و در مورد کارمندی دولت در موارد استثنایی مانند روزنامه‌نگاری و طبابت هر دو شغل با هم جمع بوده است.

جدول شماره ۴۶ - وضع نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی

در سه عصر مشروطیت (اعتبار یک‌شنبه) بر حسب درصد

عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر اول مشروطیت	نوع مشاغل	شماره
۱۹	۱۷	۱۲	مشاغل آزاد تخصصی	۱

نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی

جدول شماره ۴۶ نسبت کارمندان مؤسسات ملی را در سه عصر مشروطیت نشان میدهد و جدول شماره ۴۷ مربوط به نسبت این گروه در بیست دوره قانون‌گذاری چنین نمودار می‌سازد که کارمندان بنگاه‌های ملی در تمام ادوار مجلس جز دوره اول و دوم که در حدود ۵ درصد نمایندگان را تشکیل می‌دادند، در مقابل طبقه کارمندان دولت که سهم ممتازی را در احراز کرسیهای مجلس داشته‌اند نسبت ناچیزی دارند.

چنان‌که جدول شماره ۴۸ آشکار میدارد در میان این افراد نسبت کسانی که بملکداری نیز اشتغال داشته‌اند بیش از کارمندان مؤسسات ملی بدون شغل دیگر و همچنین بیش از آنهایی است که بمشاغل آزاد تخصصی می‌پرداخته‌اند.

جدول شماره ۲۵ - وضع مشاغل گروه نساینده‌گان صاحب مشارک آزاد تخصصی دریست دوره فارمیکوگیاری (اعتبار جشنواره) بر هسب درصد

جدول شماره ۷۷ - وضع نمایندگان کارمند موسسات ملی و غیردولتی هیئت‌دروز قانونگذاری (با عبارت پکشنه) بر حسب درجه

دوره	کارشناسی مهندسی
دوره اول	۰
دوره دوم	۲
دوره سوم	۰
دوره چهارم	-
دوره پنجم	۲
دوره ششم	۲
دوره هفتم	-
دوره هشتم	-
دوره نهم	۲
دوره دهم	-
دوره پانزدهم	۲
دوره شانزدهم	۲
دوره سیزدهم	۲
دوره چهاردهم	۲
دوره پانزدهم	-
دوره شانزدهم	۲
دوره هفدهم	۲
دوره هجدهم	۲
دوره نوزدهم	۲
دوره بیست	۲

شماره	نوع شغل	مسار اول	مسار دوم	مسار سوم	مسار رابع
۱	کارشناسی مهندسی مواد	۲	۳	۴	۵
۲	کارشناسی مهندسی مواد	۱	۲	۳	۴
۳	کارشناسی مهندسی مواد	۱	۲	۳	۴

جدول شماره ۶۶ - وضعیت نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی
با اعزام رکن‌نشانی درس عصر مدرشر طبق بروسب دارصد

جدول شماره ۲۸ - وضع نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی درسه عصر مشروطیت (باعتبار چند شغلی) بر حسب درصد

شماره تریتب	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی	۲	—	—
۲	» مشاغل آزاد تخصصی	—	—	۲
۳	» مملوک	۱	۲	۲
	جمع	۳	۲	۲

جدول تفصیلی شماره ۲۹ مربوط به نمایندگان کارمند بنگاههای ملی و غیر دولتی بطور محسوسی این مطلب را در هر یک از اداره‌های مجلس معلوم میدارد.

طبقه پائین

این افراد جز در اداره‌های عصر دوم مشروطیت آنهم با اقلیت اند که نتوانستند کرسیهای مجلس را اشغال کنند.

جدول تفصیلی شماره ۲۰ و جدول شماره ۲۱ نمودار نمایندگانی است که از طبقه پائین به وکالت رسیده‌اند و معلوم میدارد که در عصر اول و سوم مشروطیت جز دوره اول قانونگذاری و دوره چهاردهم و بیستم این طبقه در مجلس جا و منزلتی نداشته‌اند بطور کلی اگر شغل را نماینده طبقه اجتماعی فرد تلقی کنیم و در نظر آریم که همه مالکان و قسمتی از کارمندان و بازرگانان و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی بطور مسلم در زمرة طبقات ممتاز و متوسط بوده‌اند باید بپذیریم که نسبت کمی از نمایندگان مجلس از طبقه پائین اجتماع برخاسته‌اند و این مطلب با تحقیقی که درباره شغل پدران نمایندگان شده است تأیید می‌گردد. (رجوع شود به فصل چهارم) از همین بخش.

شماره ترتیب	نوع مشغل	کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی	آزاد تخصصی	کارمندان مؤسسات ملی و غیر دولتی	مملوک	مجموع
۱	دوره اول	۰	۰	۰	۰	۰
۲	دوره دوم	۰	۱	۱	۰	۱
۳	دوره سوم	۰	۰	۰	۰	۰
۴	دوره چهارم	۰	۱	۱	۰	۱
۵	دوره پنجم	۰	۱	۰	۰	۱
۶	دوره ششم	۰	۱	۰	۰	۱
۷	دوره هفتم	۰	۱	۰	۰	۱
۸	دوره هشتم	۰	۰	۰	۰	۰
۹	دوره نهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۰	دوره دهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۱	دوره یازدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۲	دوره دوازدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۳	دوره سیزدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۴	دوره چهاردهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۵	دوره پانزدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۶	دوره شانزدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۷	دوره هفدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۱۸	دوره هجدهم	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹	دوره نوزدهم	۰	۱	۰	۰	۱
۲۰	دوره بیستم	۰	۱	۰	۰	۱

فصل دوم

تحصیلات نمایندگان و تحول آن در بیست دوره قانونگذاری

توضیحات مقدماتی

تعیین دقیق نوع و میزان تحصیلات نمایندگان از آنجا که مدارک و اسنادی در دست نبود و اطلاعات در این زمینه بخصوص، تنها از راه مصاحبه و کسب اطلاع از مطلعین و در پاره‌ای موارد از طریق ملاحظه بیوگرافی نمایندگان در چند کتاب محدود بدست آمد، طبعاً امری دشوار بود و بویژه در مورد نمایندگان دوره‌های اول و تحصیل کردگان مدارس قدیم این مشکل پیشتر دیده میشد.

برای تعیین و ارزش یابی سطح تحصیلات نماینده‌گانی که دارای تحصیلات کلاسیک نبوده و معلومات قیمه داشتند بنکات زیر توجه شد.

- تحصیل در مکتبخانه‌ها را در این تحقیق معادل دورهٔ دبستانی امروز بهساب آوردیم (تحت عنوان معلومات متعارف).
 - تحصیل در مدارس قدیم: گروهی در رشته‌های فقه و حکمت قدیم و ادبیات و جز اینها بتحصیل می‌پرداخته‌اند و مراحل مختلفی را در هر یک از رشته‌های مذبور طی نموده‌اند که اگر آن را با مراحل تحصیلات کلاسیک جدید بسنجدیم نتیجهٔ زیر بدست خواهد آمد.

الف - تحصیل کردگانی که علاوه بر ادبیات عرب در فقه و اصول و کلام و حدیث و رجال متون را میدیدند و از سطح میگذشتند و درس خارج (اصول) را نیز در نزد مجتهدان فرا میگرفتند و بدرجۀ اجتهاد میرسیدند ما این پایه را معادل دکترا

جبلو شماره (۱۰۰) و صفحه نهایت کان از طبقه پایین

در سه عصر مشروطیت بر حسب درجه

شماره	نوع شغل	عمر اول	عمر دوم	عمر سوم
	مشغليت	مشغليت	مشغليت	مشغليت
١	طباخه پائين	—	—	—
٢	—	—	—	—

(حقوق) منظور داشتیم.

ب - آن دسته از طالبان علم را که پس از فرا گرفتن زبان و ادبیات عرب در رشته حکمت قدیم و عرفان بمرحله نهایی میرسیدند، پایه تحصیلات آنان را معادل دکترا (فلسفه) بشمار آوردیم.

ج - آن دسته که پس از فرا گرفتن مقدمات زبان عربی و فارسی، ادبیات عرب و فارسی را بکمال فرا میگرفتند و ادب خوانده می شدند، درجه تحصیلات آنان را معادل دکترای دانشگاهی (دررشه ادبیات) بحساب آوردیم.

د - آن دسته از طالبان علم که در مدارس قدیم در رشته های مذکور در فوق معلوماتی در حدود دانشکده معقول و منقول بدست می آوردند و یا کسانی که در رشته ریاضیات و نجوم و هیئت و یا طب قدیم مطالعات خود را بدرجه ای از نهایت میرسانند تحصیلات آنان را معادل درجه لیسانس امروز بحساب آوردیم.

ه - آن گروهی که پس از فرا گرفتن مقدمات ادبیات عرب در رشته های وعظ و مذکری (حدیث و تاریخ انبیاء و ادیان) تخصص می بافتند و بوعظ می پرداختند، ما میزان تحصیلات این گروه و آن دسته ای که تنها مقدماتی از ادبیات عرب و اند کی فارسی را تحصیل می کردند معادل دوره کامل متوسطه منظور کردیم.

با توجه به مقدمات مذکور ما از اصطلاح و عرف اساتید دانشکده معقول و منقول که درجه اجتهاد را معادل دکترا می دانند و یک درجه پایین تر از آن را درجه مدرسي (معادل حدود لیسانس می خوانند) و سطح را معادل با دیپلم کامل امروز محسوب می دارند استفاده کردایم.

تحصیلات عالی دکترا - اجتهاد -

لیسانسی و مدرسي

پیش از دوره ای که آن را بنام عصر دوم مشروطیت خوانده ایم (پیش از دوران سلطنت رضا شاه) تحصیلات عالی در ایران بصورت قدیم صورت می گرفت، تنها دارالفنون بود که از سال ۱۲۶۸ ه.ق. بجایی میرزا تقی خان امیر کبیر تأسیس شد و در رشته های مختلف، فنون نظامی، مهندسی، پزشکی، داروسازی، کانشناسی، تحصیلات عالی جدید را بجوانان می آموخت.

دانشگاه تهران بموجب قانون تأسیس دانشگاه در عصر دوم مشروطیت بتاریخ ۸ خرداد ۱۳۱۳ بتصویب نمایندگان دوره نهم مجلس شورای ملی رسید و در تاریخ ۱۵ بهمن ماه ۱۳۱۳ شمسی افتتاح گردید.

بنابراین باسانی میتوان حدس زد که چرا نسبت تحصیل کردگان عالی جدید که دارای درجه دکترا یا لیسانسیه باشند در ادوار عصر سوم مشروطیت پیوسته رویافزایش بوده است.

جدول شماره ۱ نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی جدید دانشگاهی در بیست دوره قانونگذاری را نشان میدهد. ۴۷ و ۴۸ درصد نمایندگان دوره های نوزدهم و بیستم دارنده تحصیلات عالی جدید بوده اند و حال آن که در ادوار دوازدهم و سیزدهم مثلاً به نسبت ۱۳ و ۱۴ برخورد می کنیم و این گواه افزایش روزافزون تحصیل کردگان عالی در مجلس است.

جدول شماره ۲ آشکارا اختلاف نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی جدید را در سه عصر مشروطیت نشان میدهد و بموجب این جدول نسبت تحصیل کردگان عالی جدید در عصر سوم مشروطیت نزدیک بسه برابر عصر دوم و دو برابر عصر اول مشروطیت میرسد و بعکس نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم اعم از درجه اجتهاد و درجه های دیگر (مدرسي) بموجب جدول ۳ و ۴ بتدريج روبيکاهش ميرود چنانکه از ۳۰ درصد عصر اول مشروطیت به ۲۰ درصد در عصر دوم و ۱۲ درصد در عصر سوم ميرسد.

الف: تحصیلات عالی (اجتهاد و دکترا)

جدول شماره ۶ حاکی از آن است که در عصر اول مشروطیت ۱۱ درصد و در عصر سوم مشروطیت ۱۴ درصد نمایندگان مجلس بدرجه دکترا و اجتهاد نایل شده اند. اما نسبت تحصیل کردگان درجه عالی اجتهاد در علوم قدیم و معادل آن یعنی دکترا در رشته های مختلف علوم جدید در عصر دوم مشروطیت کمتر از هر دو عصر مشروطیت اول و سوم بوده است.

جدول شماره ۵ مربوط به نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید (دکترا و اجتهاد) است و این اختلاف و تحول را در هر دوره قانونگذاری بخوبی نمایان میسازد.

دعا و مصیت و احتجاج و انتقاد

جدول شماره ۲ - وضع نهایتی همان صاحب تخصیصات عالی جایی

(حدود دکترا و پیسانس) در سه عرصه هنر و طبیعت برخیاب در راه

نوع وسیله تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی بجدید	دکترا و پیسان	دارندگان تحصیلات عالی سنتی
ملا مختارات	عصر سوم	عصر دوم	عصر اول
مشروطیت	مشروطیت	مشروطیت	مشروطیت
	۳۶	۱۳	۱۸

جدول شماره ۴ - وضع نمایندگان صاحب تخصیصات عالی قدیم (نامه احتجاج منسوب) در مدت مشاهده انجام شده

نوع و میزان تخصیصات	دارندگان تخصیصات عالی قدیم (جهاد و مدرسی)
عصر اول مشروطیت	عصر دهم مشروطیت
عصر سوم مشروطیت	عصر اول مشروطیت
ملاحظات	دارندگان تخصیصات عالی قدیم (جهاد و مدرسی)

جول شماره ۳۰ - و میم زبانه اسلام صاحب تعلیمات علی قمی (۱۲۰۰-۱۲۷۰) این دو اجتہاد و بحث درسته است.

در ضمن بررسی جداول شماره ۷ و ۸ مربوط به نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی قدیم ملاحظه می‌شود که حدود ۷ درصد نمایندگان دارای تحصیلات عالی اجتهاد در عصر اول مشروطیت بوده‌اند و ۲ درصد در عصر دوم.

علت تقلیل نسبت تحصیل کردگان عالی در حدود دکترا را در عصر دوم مشروطیت میتوان چنین تفسیر کرد که در زمان شاه فقید نسبت بعض اول مشروطیت امکان ورود عده کمتری از روحانیان مجتهد وجود داشته و از سوی دیگر چنانکه در گذشته اشاره کردیم دانشگاه تهران در دوره نهم مجلس شورای ملی و نهمین سال سلطنت رضاشاه تأسیس شد و قانون فرستادن محصل بخارج نیز در اول خرداد ماه ۱۳۰۷ تصویب نمایندگان دوره ششم قانونگذاری رسید. از این‌رو باید انتظار داشت که در دوره آن شاه نسبت نمایندگان دکترا قابل ملاحظه باشد.

در تأیید مطلب اخیر جدول تفصیلی شماره ۹ نسبت دارندگان تحصیلات جدید دکترا و همچنین جدول شماره ۱۰ میانگین آن نسبت را در سه عصر مشروطیت معلوم می‌دارد و روشن می‌کند که از اواخر عصر دوم مشروطیت بتدریج پس از بمورد اجرا گذاشتن قانون تأسیس دانشگاه و همچنین قانون فرستادن محصل بخارج بر شماره وکلای دکترا افزوده می‌شود تا بجایی که بیش از $\frac{1}{6}$ نمایندگان دوره بیستم قانونگذاری درجه دکترا در یکی از علوم و فنون را دارا بوده‌اند.

با این‌همه باید چند مطلب در اینجا مورد توجه قرار گیرد: نخست آنکه دوره سوم در عصر اول مشروطیت نسبت دارندگان درجه حدود دکترا (اعم از دکترا در علوم جدید و معادل آن اجتهاد در علوم قدیم) بموجب جدول شماره ۵ بالا است و معادل ۱۷ درصد می‌باشد و از لحاظ نسبت تحصیل کردگان عالی حدود دکترا در تمام ادوار قانونگذاری بجز دو دوره اخیر (نوزدهم و بیستم) دوره مزبور مشخص است و حتی میتوان گفت با توجه بسطح پایین تحصیلات متعارف (خواندن و نوشتن) در این دوره که بموجب جدول شماره ۲۵ در حدود ۱۲ درصد بوده است و نسبت همین گروه در دوره نوزدهم و بیستم که ۲۰ و ۱۶ درصد می‌باشد اکثریت نمایندگان دوره سوم مجلس شورای ملی از لحاظ سطح تحصیلات عالی از دو دوره مزبور جلوتر بوده است.

نکته دوم آن است که در عصر سوم مشروطیت جز دوره هفدهم تحصیل کردگان عالی قدیمی و مجتهدان مجلس راه نداشتند و این مطلب بجای خود در هنگام

جدول شماره ۹ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدریم
و جدید (جدول دکترا و اجتهاد) در سه عصر مشروطیت بر حسب درصد

دوره و زیران تحصیلات	نوع و میزان تحصیلات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
دارندگان تحصیلات عالی (جدول دکترا و اجتهاد)	۱۱	۸	۴	۶	

دوره و زیران تحصیلات عالی (جدول دکترا و اجتهاد)	دارندگان تحصیلات عالی (جدول دکترا و اجتهاد)
۱۳۰۹	۱۳۰۹
۱۳۱۰	۱۳۱۰
۱۳۱۱	۱۳۱۱
۱۳۱۲	۱۳۱۲
۱۳۱۳	۱۳۱۳
۱۳۱۴	۱۳۱۴
۱۳۱۵	۱۳۱۵
۱۳۱۶	۱۳۱۶
۱۳۱۷	۱۳۱۷
۱۳۱۸	۱۳۱۸
۱۳۱۹	۱۳۱۹
۱۳۲۰	۱۳۲۰
۱۳۲۱	۱۳۲۱
۱۳۲۲	۱۳۲۲
۱۳۲۳	۱۳۲۳
۱۳۲۴	۱۳۲۴
۱۳۲۵	۱۳۲۵
۱۳۲۶	۱۳۲۶
۱۳۲۷	۱۳۲۷
۱۳۲۸	۱۳۲۸
۱۳۲۹	۱۳۲۹
۱۳۳۰	۱۳۳۰
۱۳۳۱	۱۳۳۱
۱۳۳۲	۱۳۳۲
۱۳۳۳	۱۳۳۳
۱۳۳۴	۱۳۳۴
۱۳۳۵	۱۳۳۵
۱۳۳۶	۱۳۳۶
۱۳۳۷	۱۳۳۷
۱۳۳۸	۱۳۳۸
۱۳۳۹	۱۳۳۹
۱۳۴۰	۱۳۴۰
۱۳۴۱	۱۳۴۱
۱۳۴۲	۱۳۴۲
۱۳۴۳	۱۳۴۳
۱۳۴۴	۱۳۴۴
۱۳۴۵	۱۳۴۵
۱۳۴۶	۱۳۴۶
۱۳۴۷	۱۳۴۷
۱۳۴۸	۱۳۴۸
۱۳۴۹	۱۳۴۹
۱۳۵۰	۱۳۵۰
۱۳۵۱	۱۳۵۱
۱۳۵۲	۱۳۵۲
۱۳۵۳	۱۳۵۳
۱۳۵۴	۱۳۵۴
۱۳۵۵	۱۳۵۵
۱۳۵۶	۱۳۵۶
۱۳۵۷	۱۳۵۷
۱۳۵۸	۱۳۵۸
۱۳۵۹	۱۳۵۹
۱۳۶۰	۱۳۶۰
۱۳۶۱	۱۳۶۱
۱۳۶۲	۱۳۶۲
۱۳۶۳	۱۳۶۳
۱۳۶۴	۱۳۶۴
۱۳۶۵	۱۳۶۵
۱۳۶۶	۱۳۶۶
۱۳۶۷	۱۳۶۷
۱۳۶۸	۱۳۶۸
۱۳۶۹	۱۳۶۹
۱۳۷۰	۱۳۷۰
۱۳۷۱	۱۳۷۱
۱۳۷۲	۱۳۷۲
۱۳۷۳	۱۳۷۳
۱۳۷۴	۱۳۷۴
۱۳۷۵	۱۳۷۵
۱۳۷۶	۱۳۷۶
۱۳۷۷	۱۳۷۷
۱۳۷۸	۱۳۷۸
۱۳۷۹	۱۳۷۹
۱۳۸۰	۱۳۸۰
۱۳۸۱	۱۳۸۱
۱۳۸۲	۱۳۸۲
۱۳۸۳	۱۳۸۳
۱۳۸۴	۱۳۸۴
۱۳۸۵	۱۳۸۵
۱۳۸۶	۱۳۸۶
۱۳۸۷	۱۳۸۷
۱۳۸۸	۱۳۸۸
۱۳۸۹	۱۳۸۹
۱۳۹۰	۱۳۹۰
۱۳۹۱	۱۳۹۱
۱۳۹۲	۱۳۹۲
۱۳۹۳	۱۳۹۳
۱۳۹۴	۱۳۹۴
۱۳۹۵	۱۳۹۵
۱۳۹۶	۱۳۹۶
۱۳۹۷	۱۳۹۷
۱۳۹۸	۱۳۹۸
۱۳۹۹	۱۳۹۹
۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۱	۱۴۰۱
۱۴۰۲	۱۴۰۲
۱۴۰۳	۱۴۰۳
۱۴۰۴	۱۴۰۴
۱۴۰۵	۱۴۰۵
۱۴۰۶	۱۴۰۶
۱۴۰۷	۱۴۰۷
۱۴۰۸	۱۴۰۸
۱۴۰۹	۱۴۰۹
۱۴۱۰	۱۴۱۰
۱۴۱۱	۱۴۱۱
۱۴۱۲	۱۴۱۲
۱۴۱۳	۱۴۱۳
۱۴۱۴	۱۴۱۴
۱۴۱۵	۱۴۱۵
۱۴۱۶	۱۴۱۶
۱۴۱۷	۱۴۱۷
۱۴۱۸	۱۴۱۸
۱۴۱۹	۱۴۱۹
۱۴۲۰	۱۴۲۰
۱۴۲۱	۱۴۲۱
۱۴۲۲	۱۴۲۲
۱۴۲۳	۱۴۲۳
۱۴۲۴	۱۴۲۴
۱۴۲۵	۱۴۲۵
۱۴۲۶	۱۴۲۶
۱۴۲۷	۱۴۲۷
۱۴۲۸	۱۴۲۸
۱۴۲۹	۱۴۲۹
۱۴۳۰	۱۴۳۰
۱۴۳۱	۱۴۳۱
۱۴۳۲	۱۴۳۲
۱۴۳۳	۱۴۳۳
۱۴۳۴	۱۴۳۴
۱۴۳۵	۱۴۳۵
۱۴۳۶	۱۴۳۶
۱۴۳۷	۱۴۳۷
۱۴۳۸	۱۴۳۸
۱۴۳۹	۱۴۳۹
۱۴۴۰	۱۴۴۰
۱۴۴۱	۱۴۴۱
۱۴۴۲	۱۴۴۲
۱۴۴۳	۱۴۴۳
۱۴۴۴	۱۴۴۴
۱۴۴۵	۱۴۴۵
۱۴۴۶	۱۴۴۶
۱۴۴۷	۱۴۴۷
۱۴۴۸	۱۴۴۸
۱۴۴۹	۱۴۴۹
۱۴۵۰	۱۴۵۰
۱۴۵۱	۱۴۵۱
۱۴۵۲	۱۴۵۲
۱۴۵۳	۱۴۵۳
۱۴۵۴	۱۴۵۴
۱۴۵۵	۱۴۵۵
۱۴۵۶	۱۴۵۶
۱۴۵۷	۱۴۵۷
۱۴۵۸	۱۴۵۸
۱۴۵۹	۱۴۵۹
۱۴۶۰	۱۴۶۰
۱۴۶۱	۱۴۶۱
۱۴۶۲	۱۴۶۲
۱۴۶۳	۱۴۶۳
۱۴۶۴	۱۴۶۴
۱۴۶۵	۱۴۶۵
۱۴۶۶	۱۴۶۶
۱۴۶۷	۱۴۶۷
۱۴۶۸	۱۴۶۸
۱۴۶۹	۱۴۶۹
۱۴۷۰	۱۴۷۰
۱۴۷۱	۱۴۷۱
۱۴۷۲	۱۴۷۲
۱۴۷۳	۱۴۷۳
۱۴۷۴	۱۴۷۴
۱۴۷۵	۱۴۷۵
۱۴۷۶	۱۴۷۶
۱۴۷۷	۱۴۷۷
۱۴۷۸	۱۴۷۸
۱۴۷۹	۱۴۷۹
۱۴۸۰	۱۴۸۰
۱۴۸۱	۱۴۸۱
۱۴۸۲	۱۴۸۲
۱۴۸۳	۱۴۸۳
۱۴۸۴	۱۴۸۴
۱۴۸۵	۱۴۸۵
۱۴۸۶	۱۴۸۶
۱۴۸۷	۱۴۸۷
۱۴۸۸	۱۴۸۸
۱۴۸۹	۱۴۸۹
۱۴۹۰	۱۴۹۰
۱۴۹۱	۱۴۹۱
۱۴۹۲	۱۴۹۲
۱۴۹۳	۱۴۹۳
۱۴۹۴	۱۴۹۴
۱۴۹۵	۱۴۹۵
۱۴۹۶	۱۴۹۶
۱۴۹۷	۱۴۹۷
۱۴۹۸	۱۴۹۸
۱۴۹۹	۱۴۹۹
۱۵۰۰	۱۵۰۰
۱۵۰۱	۱۵۰۱
۱۵۰۲	۱۵۰۲
۱۵۰۳	۱۵۰۳
۱۵۰۴	۱۵۰۴
۱۵۰۵	۱۵۰۵
۱۵۰۶	۱۵۰۶
۱۵۰۷	۱۵۰۷
۱۵۰۸	۱۵۰۸
۱۵۰۹	۱۵۰۹
۱۵۱۰	۱۵۱۰
۱۵۱۱	۱۵۱۱
۱۵۱۲	۱۵۱۲
۱۵۱۳	۱۵۱۳
۱۵۱۴	۱۵۱۴
۱۵۱۵	۱۵۱۵
۱۵۱۶	۱۵۱۶
۱۵۱۷	۱۵۱۷
۱۵۱۸	۱۵۱۸
۱۵۱۹	۱۵۱۹
۱۵۲۰	۱۵۲۰
۱۵۲۱	۱۵۲۱
۱۵۲۲	۱۵۲۲
۱۵۲۳	۱۵۲۳
۱۵۲۴	۱۵۲۴
۱۵۲۵	۱۵۲۵
۱۵۲۶	۱۵۲۶
۱۵۲۷	۱۵۲۷
۱۵۲۸	۱۵۲۸
۱۵۲۹	۱۵۲۹
۱۵۳۰	۱۵۳۰
۱۵۳۱	۱۵۳۱
۱۵۳۲	۱۵۳۲
۱۵۳۳	۱۵۳۳
۱۵۳۴	۱۵۳۴
۱۵۳۵	۱۵۳۵
۱۵۳۶	۱۵۳۶
۱۵۳۷	۱۵۳۷
۱۵۳۸	۱۵۳۸
۱۵۳۹	۱۵۳۹
۱۵۴۰	۱۵۴۰
۱۵۴۱	۱۵۴۱
۱۵۴۲	۱۵۴۲
۱۵۴۳	۱۵۴۳
۱۵۴۴	۱۵۴۴
۱۵۴۵	۱۵۴۵
۱۵۴۶	۱۵۴۶
۱۵۴۷	۱۵۴۷
۱۵۴۸	۱۵۴۸
۱۵۴۹	۱۵۴۹
۱۵۵۰	۱۵۵۰
۱۵۵۱	۱۵۵۱
۱۵۵۲	۱۵۵۲
۱۵۵۳	۱۵۵۳
۱۵۵۴	۱۵۵۴
۱۵۵۵	۱۵۵۵
۱۵۵۶	۱۵۵۶
۱۵۵۷	۱۵۵۷
۱۵۵۸	۱۵۵۸
۱۵۵۹	۱۵۵۹
۱۵۶۰	۱۵۶۰
۱۵۶۱	۱۵۶۱
۱۵۶۲	۱۵۶۲
۱۵۶۳	۱۵۶۳
۱۵۶۴	۱۵۶۴
۱۵۶۵	۱۵۶۵
۱۵۶۶	۱۵۶۶
۱۵۶۷	۱۵۶۷
۱۵۶۸	۱۵۶۸
۱۵۶۹	۱۵۶۹
۱۵۷۰	۱

جملوں شمارہ ۸ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدمیں

(حدود جنوبی آذربایجان) در سده عصر مشروطیت بروجسبد (رسان

نوع و میزان تخصیصات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	ملاحظات
داندگان تخصیصات قدریمه (حدود اجتهاد)	۷	۲	—	

نمایندگان مجلس

مشخصات و منشا اجتماعی نماینده‌گان مجلس

جدول شماره ۹- و طبع نهادنده گان صاحب تحصیلات عالی جدید (مددود دکترا) دریست دوره تأثیرگذاری بر حسب درصد

دوره و شیوه تعلیم	دارندگان نسبت طالی	(دیده دارکار)
دوره اول	-	-
دوره دوم	-	-
دوره سوم	-	-
دوره چهارم	-	-
دوره پنجم	-	-
دوره ششم	-	-
دوره هفتم	-	-
دوره هشتم	-	-
دوره نهم	-	-
دوره دهم	-	-
دوره یازدهم	-	-
دوره دوازدهم	-	-
دوره سیزدهم	-	-
دوره چهاردهم	-	-
دوره پانزدهم	-	-
دوره شانزدهم	-	-
دوره هندهم	-	-
دوره هجدهم	-	-
دوره نوزدهم	-	-
دوره بیستم	-	-

جدول شماره ۱۰ - وضع نهایت سیوان صاحب تخصیلات عالی جملید

(حدود دکتر) دور نسبه عکس هنر و طبیت پژوهی سبب درصد

دارندگان تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا)	نوع و میزان تحصیلات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملحقات
		۴	۶	۱۶	

بحث از مشاغل نمایندگان روشن شد که نسبت نمایندگان روحانی مجتهد از دوره ششم و هفتم قانونگذاری بان سوی کاهش بسیار یافت چنانکه در عمل مجتهدان در هفت دوره اخیر عصر سوم مشروطیت جز دوره هفدهم سهمی از نمایندگی مجلس شورای ملی بدست نیاوردنند. مقایسه نسبت دارندگان تحصیلات قدیم اجتهاد در جدول شماره ۸ در سه عصر مشروطیت این گفته را تأیید می کند و جدول تفصیلی شماره ۷ با وضوح بیشتری کاهش تدریجی این گروه را تا عصر سوم مشروطیت و قطع ناگهانی آن جز در دوره هفدهم قانونگذاری نشان میدهد.

مطلوب سوم آن است که اگر دو دوره اخیر قانونگذاری را مبنا قرار دهیم باید بگوئیم که شانس روشنفکران و دارندگان تحصیلات عالی در ورود بعرصه سیاست بیش از پیش فرونی می یابد.

ب - تحصیلات عالی در حدود لیسانس

در تحقیق سطح تحصیلات نمایندگان همچنانکه بیان داشتیم، ما آنچه را که قدمای در حدود مدرسی میگفتند معادل تحصیلات دانشگاهی حدود لیسانس تصور کردہایم و چون تحصیلات قدیمی با تجدید نظام فرهنگ در زمان پہلوی اول اهمیت خود را بتدریج از دست میدهد جای تعجب نیست اگر نسبت تحصیل کردگان دانشگاهی قدیم (در حدود مدرسی) بموجب جدول شماره ۱۲ (میانگین نسبت دارندگان تحصیلات قدیم در حدود لیسانس در سه عصر مشروطیت) کم می شود و از عصر اول مشروطیت که نسبت آن ۲۳ است در عصر سوم مشروطیت به نزدیک ۵ درصد تنزل می یابد.

جدول تفصیلی شماره ۱۱ کاهش تدریجی نسبت همین گروه را در بیست دوره قانونگذاری روشن می سازد.

آنچه بیشتر در جدول شماره ۱۴ قابل توجه می باشد نسبت تحصیل کردگان جدید در حدود درجه لیسانس است که نسبت آن در عصر سوم مشروطیت آشکارا بیش از عصر دوم مشروطیت می باشد.

در صورتی که نسبت دارندگان تحصیلات عالی جدید در حدود لیسانس را بموجب جدول شماره ۱۳ در حدود ۲۸ درصد نمایندگان دوره بیست بدانیم و نسبت دارندگان تحصیلات قدیمی معادل دانشگاهی را بر آن بیفزاییم بموجب جدول شماره ۱۵ باید بگوییم که ۵۲ درصد نمایندگان در آخرین دوره های قانونگذاری از تحصیلات عالی برخوردار بوده اند و اینکه گفته ایم روشنفکران بیش از پیش بر سر کار می آیند و در سیاست مداخله و نفوذ پیدا می کنند با همین توضیح تأیید می شود.

در جدول تفصیلی شماره ۱۵ و جدول شماره ۱۶ که در آن نسبت کلیه تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید در بیست دوره قانونگذاری را بر یکدیگر افزوده ایم ممکن است نتیجه مایه حیرت شود، زیرا از جمیت نسبت تحصیل کردگان عالی (دکترا و لیسانسیه و معادل آن اجتهاد و مدرسی در علوم قدیم) عصر اول مشروطیت با عصر سوم رقابت می کنند، به حال در اینجا نیز عصر دوم مشروطیت از نظر تحصیلات عالی عقبتر است.

جدول شماره ۱۱ - وضع نمایندگان صاحب تخصصیات قائم حاکمه‌درسی (مداد درجه لرستان داشتگاه) دریست دوره کانون‌گذاری برحسب درصد

نوع و میزان تمهیلات دریاندگان تخصصیات‌تدیده (حدود درسی)	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

جدول شماره ۱۲ - وضع نمایندگان صاحب تخصصیات قائم حاکمه‌درسی

در سه عصر مشروطیت برحسب درصد

نوع و میزان تخصیلات دارندگان تخصصیات‌قدیمه (حدود درسی)	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴									
عصر اول مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	عصر اول مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	عصر اول مشروطیت	دوره اول مشروطیت																	

نوع و میزان تخصیلات دارندگان تخصصیات‌علی (سبتیست ۲۰۰۲) تا اکتوبر ۱۹۹۷	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳
سال‌آغاز دانشگاهی	دوره اول مشروطیت																						

جدول شماره ۱۳ - وضع نمایندگان صاحب تخصصیات عالی جدید

(حدود درسی) در سه عصر مشروطیت برحسب درصد

نوع و میزان تخصیلات دریاندگان تخصصیات‌علی (حدود درسی)	۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳
سال‌آغاز دانشگاهی	دوره اول مشروطیت																							

نکته شایان توجه در جدول شماره ۱۵ (نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید در بیست دوره قانونگذاری) است. بموجب نمایش این جدول درخشناترین ادوار قانونگذاری از لحاظ سطح تحصیلات عالی دوره دوم مجلس شورای ملی و با نسبت ۵۸ درصد می‌باشد. با توجه به جدول تفصیلی شماره ۲۵ و نسبت قلیل نمایندگان دارای تحصیلات متعارف در ادوار عصر اول مشروطیت و بخصوص دوره دوم و سوم مجلس شورای ملی این نکته آشکارا تأیید می‌شود که در عصر سوم مشروطیت با وجود افزایش سازمانهای عالی آموزشی و تحولاتی که در زمینه فرهنگ مملکت بعمل آمده با اینهمه روشنفکران و دارندگان تحصیلات عالی در هیچیک از ادوار عصر سوم نتوانستند اکثریت دوره‌های دوم و سوم قانونگذاری را در مجلس شورای ملی بدست آورند.

نکته جالبتر این جدول نسبت ۴ درصد همین گروه در دوره اول مجلس شورای ملی است که موجب شگفتی می‌تواند باشد. شاید بتوان علت این کثربت تحصیل کردگان عالی را این امر دانست که در دوره مذکور انتخابات بموجب نظامنامه طبقاتی انجام گرفته بود و سهم خاصی از کرسیهای مجلس از آن طلاق و علمای بود و همچنین تعداد بیشتری از اعیان و شاهزادگان که دارای تحصیلات عالی بودند در این مجلس شرکت داشتند، در نتیجه نسبت تحصیل کردگان عالی بالا بوده است (تنها از میان ده تن نمایندگان اعیان و مالکان منتخب از تهران ۶ تن آنها دارای تحصیلات عالی جدید از دانشگاههای خارج از کشور بودند و دو تن دیگر آنان نیز از تحصیل کردگان دارالفنون و دارندگان معلومات قدیم در حدود عالی بوده‌اند).

با اینهمه ناگفته نماند که نظامنامه انتخابات در این دوره و دوره‌های بعدی هرگز تحصیلات عالی را شرط و کالت قرار نداده و سواد خواندن و نوشتن را کافی میداند (رجوع شود به نظامنامه انتخابات دوره اول، فصل اول ماده دوم و اصلاح نظامنامه انتخابات دو درجه مورخ ۱۲ جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ قمری و فصل ۲۳ ماده ۷، و همچنین نظامنامه انتخابات مصوب مجلس دوم بتاریخ ۲۸ شوال ۱۳۲۹ قمری).

بالا بودن نسبت دارندگان تحصیلات عالی در سه دوره اول مجلس شورای ملی خود پدیده‌ای است که می‌تواند نحوه تأثیر رهبری اقلیت روشنفکران و فعالیت عمده آنها را در انقلاب ملی و استقرار حکومت مشروطه آشکار سازد. از سوی دیگر راه یافتن روشنفکران بعرصه سیاست پارلمانی در حالی که گروه اقلیتی را در جامعه ایرانی در

نوع و میزان تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی قدیم	و جدید
دوره اول	۰	۰
دوره دوم	۰	۰
دوره سوم	۰	۰
دوره چهارم	۰	۰
دوره پنجم	۰	۰
دوره ششم	۰	۰
دوره هفتم	۰	۰
دوره هشتم	۰	۰
دوره نهم	۰	۰
دوره دهم	۰	۰
دوره یازدهم	۰	۰
دوره دوازدهم	۰	۰
دوره سیزدهم	۰	۰
دوره چهاردهم	۰	۰
دوره پانزدهم	۰	۰
دوره شانزدهم	۰	۰
دوره هفدهم	۰	۰
دوره هجدهم	۰	۰
دوره نوزدهم	۰	۰
دوره بیستم	۰	۰

جدول شماره ۱۶ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم و جدید

در سه دوره مشروطه و بحسب درصد

نوع و میزان تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی قدیم	و جدید
مشروطه اول	۰	۰
مشروطه دوم	۰	۰
مشروطه سوم	۰	۰
مشروطه نهادنی	۰	۰

عصر اول مشروطیت تشکیل می‌دادند و بدست آوردن اکثریت کرسیهای نماینده‌گی بخصوص در سه دورهٔ اول مجلس شورای ملی را در واقع می‌توان نشانهٔ استقبال طبیعی تودهٔ ملت از پیشوایان و رهبران اصلی قیام ملی دانست، جربانات و حوادث سیاسی جهان و به تبع آن کشور ایران، انتخاب کنندگان را بر آن داشت که باقتضای زمان کسانی را بعنوان نمایندهٔ ملت انتخاب کنند که رشد فکری و سیاسی بیشتری داشته باشند و بتوانند در مسائل سیاسی و مملکتداری با طرز فکر نوی وارد شده و با دیدهٔ روش‌بین تری بامور نگریسته و از عهدهٔ رهبری و حل مشکلات حکومت نوزاد ملی برآیند.

تحصيلات متوسطه

چنانکه جدول شماره ۲۲ حکایت میکند نسبت تحصیل کردگان حدود متوسطه چه قدیم و چه جدید در سه عصر مشروطیت تغییر مهمی نکرده است و اگر این نسبت در عصر سوم مشروطیت نسبت بدو عصر اول و دوم اند کی پایین‌تر است بیشتر بعلت کاهش یافتن رونق تحصیلات قدیم حدود سطح است که ما آن را معادل با حدود متوسطه جدید گرفته‌ایم.

جدول شماره ۱۸ نشان میدهد که عصر سوم مشروطیت نسبت بعصر دوم از جهت سطح تحصیلات قدیم حدود متوسطه در حدود ۵۰ درصد کاهش یافته است ولی از جهت نسبت تحصیلات متوسطه جدید عصر سوم مشروطیت آشکارا بر دو مشروطیت گذشته رجحان دارد.

تأیید این مطلب را در جداول شماره ۲۰ و ۱۹ می‌توان یافت. جدول نخستین مربوط است به میانگین نسبت تحصیلات متوسطه جدید در سه عصر مشروطیت و جدول دوم همین گروه را در بیست دوره قانونگذاری نشان می‌دهد.

جنلو شماره ۱۸ - وضع نمایندگان صاحب تجهیزات عالی قدریم
(حدود سطح) در سه دور معمول طبقت بررسی دارد

نوع وسیزدان تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح)	دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	بلخنلات
دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح)	۲۰	۲۹	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸

(حدود سلطان) در سده عصر مسروطیت برسیب در حد